

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 30.05.2014
Yayın Kabul Tarihi: 27.11.2014

Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet

The Welfare State in Turkey in Historical Process

Serdar YAY *

Özet:

Sosyal devlet, devletin, toplumun sosyal refahını maksimize etmek amacıyla müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet modelidir. Kökenleri çok eskilere dayanmasına rağmen, günümüzün gelişmiş batılı sosyal devletleri ancak 19. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlamışlardır. Tarih boyunca sosyal devletler her zaman tartışılmış, dünyadaki gelişmeler ve özellikle 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte sosyal devletten uzaklaşmaya başlanmıştır.

Dünyadaki gelişmelerden Türkiye’de paralel olarak etkilenmiştir. 1961 Anayasası ile temeli atılan sosyal devlet 1980’li yıllarla birlikte dönüşüm sürecine girmiştir. Sosyal devletin geleceği bugün hala tartışma konusudur. Bu çalışmada Türkiye’de sosyal devletin gelişimi; geçmişten günümüze ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Devlet, Sosyal Politika, Sosyal Refah

Abstract:

Welfare state is a model of state which stipulates that state should interfere in order to maximize prosperity of society. Although the roots of the welfare states date back to the very early times, today’s developed western welfare states emerged hardly in the late 19. Century. In historical process, welfare states are always discussed, with the advances in the world and especially the economic crisis in the 1970s, the growth of the welfare state stopped and regression from the welfare state started.

* Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
E-posta: serdaryay@sdu.edu.tr

Not : Bu çalışma ‘Sosyal Refah Devletinde Sosyal Yardımlar: Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Uygulaması’ isimli yüksek lisans tezinden hazırlanarak üretilmiştir.

Turkey has also been influenced by these developments in the world in parallel. Welfare state, which was founded by the 1961 Turkish Constitution, began to the conversion process in the 1980s. The future of welfare state is still a matter of discussion. In this study, development of the welfare state in Turkey are going to be evaluated from past to present.

Key Words: Welfare State, Social Policy, Social Welfare

Giriş

Tarih boyunca yaşanan savaş, afet, kriz gibi olayların ardından ortaya çıkan olumsuz tablo dünyanın seyrini değiştirmiş, dünyanın seyri değiştikçe de devletler önemli rol ve fonksiyonlar üstlenmiştir. Böylece sosyal devlet ortaya çıkmış ve devlet, sosyal refahı maksimize etmek amacıyla sosyal ve ekonomik yaşamın işleyişine müdahale ederek, yukarıda sayılan olumsuz durumların beraberinde getirdiği yoksulluklara, gelir dağılımı adaletsizliklerine ve toplumların refah seviyelerinin azalmalarına karşı ciddi bir rol üstlenmiştir. Sosyal devlet, 19. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Batının sanayileşmiş görülmüş ve 20. yüzyılın son çeyreğine kadar hızlı bir genişleme göstermiştir. Dünyadaki gelişmelerin benzerinin yaşandığı Türkiye’de sosyal devlet her zaman önemli olmuştur.

Genel Olarak Sosyal Devlet

İlk olarak 1941 yılında Archbishop Temple tarafından kullanılan sosyal devlet terimi, sosyal refahın optimizasyonu amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet anlayışını açıklamaktadır. Sosyal devletin temel amacı; en geniş anlamda piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırmaktır.

- Sosyal devlet, müdahaleci bir devlet anlayışıdır.
- Sosyal devlet, düzenleyici bir devlet anlayışıdır.
- Sosyal devlet, yeniden dağıtıcı bir devlet anlayışıdır.
- Sosyal devlet, girişimci bir devlet anlayışıdır.
- Sosyal devlet, bireylere hak ve özgürlüklerin sağlanması bakımından pozitif bir devlet anlayışıdır (Aktan, 1995: 73-74).

Sosyal devlet, piyasa güçlerinin işleyişini değiştiren bir devlet modelidir ve en temel özelliği sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesidir. Sosyal devlet, vatandaşların belirli bir yaşam seviyesinin altına düşmeden yaşayabilmeleri ve sosyal ve ekonomik haklarla desteklenmesi temeli üzerine kurulmuştur. Bireylerin sosyal refahın artırılması için uygulanan programlardan yararlanma hakkı, sosyal devlette temel vatandaşlık hakkı olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, sosyal devlet toplumsal birlik ve dayanışmanın, toplumun bütün bireylerinin ekonomik

özgürlüklerinin arttırılması, toplumsal eşitliğin ve adaletin gerçekleştirilmesiyle bağlantılı olduğu düşüncesiyle benimsenmiştir (Sallan Gül, 2004: 147-148).

Sosyal devletin literatürde yer verilen başlıca amaçları şu şekildedir (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 39): “Kişilere asgari bir gelir düzeyinin garanti edilmesi”, “belirli ihtiyaçların karşılanmasında minimum standartların sağlanması”, “tüm vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi”, “yoksullukla mücadele”, “adil gelir dağılımına ulaşma”, “sosyal adaleti sağlama” ya da “sosyal koruma” veya “sosyal güvenlik sunma.” Bunlarla birlikte, sosyal devletin temel amacı bireylerin kanunlar karşısında sahip olduğu eşitliği koruyarak, temel bireysel hak ve özgürlükleri, sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerle güçlendirmek suretiyle işlevsel hale getirmektir.

Bu çalışmada sosyal devletin amaçları “Gelir Dağılımında Adalet ve Yoksullukla Mücadele”, “Tam İstihdam ve İşsizlikle Mücadele”, “Fırsat Eşitliği”, “Sosyal Güvenlik”, “Ekonomik Büyüme ve Kalkınma” ve “Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak” olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre;

Sosyal devlette gelir dağılımında adaleti sağlamak ve yoksullukla mücadele etmek; kamu gelirleri ve kamu harcamalarını kullanarak toplumdaki gelir düzeyindeki eşitsizlikleri kaldırmak, zenginden fakire doğru geliri yeniden dağıtmak ve servet ve gelirler arasındaki dengesizlikleri azaltmaya çalışıp; milli gelirin adaletsiz dağılımı sonucunda yoksul düşen kişileri, güçsüzleri, düşkünleri, bakıma muhtaç çocukları korumaktır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 45).

Sosyal devletin temel amaçlarından bir diğeri; işsizliği ortadan kaldırmak ve tam istihdamı sağlamak için mücadele etmek ve kişilerin bir iş edinmeleri için gerekli koşulları sağlayarak kendi geçimlerini temin edebilecekleri bir iş bulmaktır.

Bireyler yasalar önünde eşittirler ancak bu durum hiç bir zaman bireyler arasındaki sosyal ve ekonomik koşulları eşit hale getirmek, onlara fırsat eşitliği sağlamak için yeterli değildir. Sosyal devletin bir diğer amacı bireylere fırsat eşitliği sağlayarak, yasalar önünde eşitliklerini daha etkili hale getirmektir (Göze, 1995: 117).

Sosyal devletin bir diğer amacı her bireye, insan şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyi sağlamaya yönelik kamusal düzenlemeleri yaparak önlemler almaktır (Seyyar, 2013). Böylece, sosyal devlette kamusal düzenlemeler ile bireylere bazı olumsuz durumlara (hastalık, kaza, yaşlılık vb.) karşı koruma sağlanır ve hayatlarının her döneminde minimum bir gelir seviyesi garanti edilir.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, sosyal devletin en önemli amaçlarından biridir. Sosyal devlet, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla sermaye yatırımlarını teşvik eder, ekonomik faaliyetlerin tam istihdamı sağlayacak düzeyde gerçekleşmesi için gerekli koşulları ve ortamı sağlamaya çalışır (Aktan & Özkıvrak, 2008: 51). Sosyal devlet, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlamak için ekonomiye müdahalede bulunarak üretim kapasitesini arttırmaya çalışmaktadır. Sosyal devlet bu müdahalelerle toplumsal refahı artırma-yı hedeflemektedir.

Sosyal devletin temel amaçlarından bir diğeri de, sosyal dengeyi ve barışı sağlamaktır. Sosyal devlet yukarı da sayılan amaçları gerçekleştirerek sosyal dengeyi sağlamayı ve beraberinde de barış ortamını sağlamayı hedeflemektedir.

Sosyal devlette ulaşılmaları hedeflenen amaçlar için kullanılacak araçlar önem taşımaktadır. Bu araçları, ekonomi politikası araçları ve sosyal politika araçları olmak üzere iki başlıkta incelemek mümkündür.

Ekonomi politikası belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararların uygulanmasıdır (Savaş, 1986: 13). Ekonomi politikası araçları, devletin ekonomik hayata müdahalede kullandığı kamu politikası araçlarının tümünü kapsamaktadır. Bunlar ise başlıca para ve kredi politikası, maliye politikası, dış ticaret politikası, regülasyon ve kontroller politikası ve Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) politikası araçlarından oluşmaktadır (Aktan, 1993: 46).

Sosyal devlet, ekonomi politikası araçlarından özellikle maliye politikasını kullanarak ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemeye ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Genel olarak sosyal devlet, belirlenen genel sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşmak için ekonomi politikası araçları ile izlenen diğer politikaları uyumlaştırır ve bunu yaparken de her politikanın kendine özgü araçlarını kullanmaktadır.

Sosyal politika ise devletin ekonomik bakımdan güçsüz olanları korumaya yönelik aldığı önlemler bütünüdür (Tokol, 2000: 1). Sosyal politika araçları başlıca sosyal sigortalar, sosyal teşvik, sosyal yardım, sosyal tazmin ve sosyal hizmetleri kapsamaktadır (Aktan & Özkıvrak, 2008: 54). Sosyal politika araçları, sosyal devletin toplumdaki güçsüz, yoksul ve muhtaç durumda olan kişileri koruma, çalışanların durumunu iyileştirme ve kişilere gelecek güvencesi sağlama ve toplumun refah düzeyini yükseltmek için kullandığı araçlardır.

Sosyal devletin uygulamaları ülkelerin kendine özgü sosyal, ekonomik, politik ve kültürel koşullarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu durum birçok sosyal devlet uygulamasının doğmasına ve bununla birlikte çeşitli sosyal devleti türleri ile karşılaşmamıza neden olmuştur.

Sosyal devlet türlerine ilişkin ilk sınıflandırmayı yapan Titmuss, sosyal devleti “Piyasa İkametine Dayalı Sosyal Devlet Modeli”, “Endüstriyel Başarı-Performans Model” ve “Kurumsal Yeniden Dağıtıcı Model” olarak üç başlıkta toplamıştır. Therborn, ise sosyal devleti “Proletaryan Refah Devleti” ve “Burjuva Refah Devleti” şeklinde sınıflandırmıştır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 67-68). Furniss ve Tilton ise “Pozitif Devlet”, “Sosyal Güvenlik Devleti” ve “Sosyal Refah Devleti” olarak üç tür sosyal devlet ileri sürmüşlerdir (Özdemir, 2007: 129). H. Wilensky ve C. Lebeaux ise, minimal ve kurumsal olarak sosyal devleti ikiye ayırmışlardır (Abrahamson, 1999: 395-396).

Literatürde pek çok çalışma Gosta Esping-Andersen’in sosyal devlet türlerini dikkate almaktadır. Bu çalışmada da Gosta Esping-Andersen’in sınıflandırması dikkate alınmıştır. Gosta Esping-Andersen, sosyal devleti: “Liberal Sosyal Devlet”,

“Muhafazakar Sosyal Devlet” ve “Sosyal Demokrat Sosyal Devlet” olarak üçe ayırmıştır (Andersen, 1990: 69-77).

Liberal sosyal devlette piyasa mantığı hakimdir ve refahı sağlamanın yolu piyasada aranır. Çünkü liberal sosyal devlete göre, devlet her yol denendikten sonra çözülemeyen sosyal sorunlar için başvurulacak en son adrestir (Özdemir, 2007: 134-135). ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda bu türdeki sosyal devletlere örnek olarak gösterilebilir.

Muhafazakar sosyal devlette liberal sosyal devlette olduğu gibi piyasa etkinliğine önem verilmektedir. Bununla birlikte çalışma hakkı yerine çalışmayanlara sosyal güvenlik hakkının sağlanması bu modele farklılık katmaktadır (Akgül Yılmaz, 2006: 25). Almanya, İtalya, Fransa, Belçika ve Avusturya bu gruptaki sosyal devletlere örnek olarak gösterilebilir.

Evrenselliğin, sosyal dayanışma ve eşitliğin ön plana çıktığı sosyal demokrat sosyal devlet ise “en yüksek standartlara sahip olmada bireylerin eşitliğinin sağlanması” prensibine dayanmaktadır (Aktan & Özkıvrak, 2008: 70). İsveç, Finlandiya, Danimarka ve Norveç bu gruptaki sosyal devletlere örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye’de Sosyal Devlet ve Gelişimi

Batı ülkelerinde işçi sınıfı ve demokratik hareketlerle birlikte ortaya çıkan sosyal devlet anlayışı ve sosyal politikalar Türkiye’de devlet merkezli yani devletin biçimlendirdiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de sosyal devlet anlayışını değerlendirmek için Türkiye’deki ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeleri irdelemek, hem de bu gelişmelerin arka planında rol oynayan aktörleri irdelemek gerekmektedir. Şüphesiz, bu doğrultuda Türkiye’deki gelişmelerin hem kendine özgü kısıtlamalardan, hem de Batıdaki gelişmelerden çok etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu durum Türkiye’de hemen her konuda niyet ile kısmet arasında büyük farklılar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’nin yaşadığı demokrasi deneyimi bunun en güzel örneğidir. Benzer bir düşüncüyü, devletin sosyal niteliği ve sosyal politika uygulamaları içinde söylemek mümkündür. Örneğin, Türkiye’de devletin Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ‘kendine özgü’ bir sosyal niteliği ve sosyal boyutunun olduğunu söylemek mümkündür, hala bir sosyal devlet olmadığını da söylemek mümkündür. Bu çelişkili ve karmaşık durum, kuşkusuz, Türkiye’deki gelişmelerde hem iç hem de dış dinamiklerin etkisinin olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de sosyal devlet anlayışını incelemek için dikkat etmemiz gereken ikinci önemli husus, tüm toplumsal gelişmelerde devletin oynadığı egemen roldür. Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili yaşama, modern bir toplumdan ekonomik kalkınmaya kadar birçok alanda ve birçok konuda rol oynayan aktör büyük ölçüde devlet olmuştur (Koray, 2005: 132-133).

Bu doğrultuda bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti’nde sosyal devlet anlayışının tarihsel süreci üç ayrı aşamada ele alınarak incelenecektir.

1920-1945 Döneminde Türkiye’de Sosyal Devlet

Bu dönem Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun hemen öncesini ve ilk yıllarını; yani yıllarca süren, sosyal ve ekonomik bakımdan büyük yıkımların yaşandığı savaşların hemen sonrasını kapsamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde esasen savaşın yıkıcı etkilerinin giderilmesine yönelik politikalar yürütmüştür. Dolayısıyla, bu dönemde sosyal devlet karakterine yönelik atılmış büyük adımlar olmadığını görmekteyiz.

Bu dönemde sosyal politikalar, ekonomi politikalarına nazaran az da olsa gelişme göstermiştir. Söz konusu dönemde ilk olarak çalışma koşulları ile ilgili bazı yasal düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, ülkede çalışan tüm işçileri kapsayacak ve onların çalışma şartlarını düzenleyecek genel bir yasa olmasa da her iş alanı ve bölgesi için o bölgenin şartlarını içeren ayrı yasalar hazırlanması yoluna gidilmiştir. Bunlardan ilk ikisi, 28.04.1921 tarih ve 114 sayılı Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafii Umumiyesine olarak Furuhtuna Dair Kanun ile 10.09.1921’de 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kanunlar uygulama alanı ve işçilere tanıdıkları haklar bakımından sınırlı olmakla birlikte özellikle 10.09.1921 tarih ve 151 sayılı Kanun Türkiye’de işçileri korumaya yönelik ilk yasa olması bakımından oldukça önemlidir (Koray, 2005: 158 ve Dilik, 1943: 94). Bu kanunlar söz konusu dönemde sosyal devlet anlayışı bakımından büyük bir anlam taşımaktadır.

10.09.1921’de 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun ile işçi ve işveren arasındaki ilişkileri düzenlemek, emeği sermayeye karşı korumak amaçlanmıştır. Kanunla zorla çalıştırmalar yasaklanmış, çalışma süresi, asgari ücretler, işe alınma yaşı ve işçi eğitimi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Kanun, çalışma saatlerini günde 8 saat ile sınırlandırmış, fazla çalışma süresi için 2 kat fazla ücret öngörmüştür. Bu kanunla düzenlenen kömür madeninde çalışma asgari yaşınının 18 olarak düzenlenmesi oldukça önemlidir (Dilik, 1943: 93-94).

Söz konusu kanun çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve işçi sınıfının haklarının korunması açısından olduğu kadar sosyal güvenlik konusunda da önemli bir yasal uygulamadır. Bu kanunla: İşverenler hastalanan, kazaya uğrayan işçileri ücretsiz olarak tedavi ettirmeye, bunu sağlamak için maden yakınında hastane açmaya ve doktor bulundurmaya mecbur tutulmuştur. Bu doğrultuda izlenecek yol bir tüzükle belirlenmiştir. İşverenlerin iş kazaları veya ölüm olması halinde işçiye ya da ailesine tazminat ödemesi esası konulmuştur. Buna ek olarak kazanın işverenin kusurundan doğması halinde, kanun ayrıca işverenden para cezası alınmasını gerektiğini öngörmektedir. Kanunun getirdiği en önemli tedbirlerden biri de, maden işçileri için İhtiyat ve Teavün Sandıklarının kurulmasının ve bu amaçla bir yönetmelik çıkarılmasının öngörülmüş olmasıdır. Sözü edilen yönetmelik, Amele Birliği ve İhtiyat ve Teavün Sandıkları Talimatnamesi adıyla 22.07.1923 günü çıkarılarak, kömür madenlerinde İhtiyat ve Teavün Sandıkları kurulmuştur. Bu san-

dıklar kanun gereği Amele Birliği adıyla birleştirilmiştir. Amele Birliği ülkemizin ilk sosyal güvenlik kuruluşu olarak tarihe geçmiştir (Dilik, 1943: 95).

Yeni Türkiye Cumhuriyeti içinde bulunulan tüm zorluklardan kurtulmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla endüstrileşmeye önem veren bir politika belirlemek istemiş, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat-04 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Bütün illerden gelen işçi, işveren ve meslek temsilcilerinden oluşan Kongre'de ülkenin endüstrileşmesi konusunda izlenecek politika belirlenmiştir (Koray, 2005: 158). Aldığı kararlar ile çalışma hayatını ve toplumsal gelişmeyi hedefleyen İktisat Kongresi'ni sosyal devletin bir uygulaması olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye İktisat Kongresi, devletin sosyal politik uygulamalar açısından önceliklerini belirlediği ilk önemli adım olarak ele alınmalıdır. İşçi hakları, çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve sendikalarla alakalı önemli kararlar alınmıştır (Talas, 1992: 92). Kongrede alınan kararlar ise Misak-ı İktisadi ve Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar olarak adlandırılan iki bölümde toplanmıştır. Alınan kararlar şu şekildedir (Özçelik & Tuncer, 2007: 255-256):

- *“İlk bölümde;*
- *Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacaktır,*
- *Lüks ithalattan kaçınılacaktır,*
- *Ekonomik gelişmeye katkısı olmak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir.*
- *İkinci bölümde ise;*
- *Reji idaresi ve yönetimi kaldırılacaktır,*
- *Tütün tarımı ve ticareti serbest olacaktır, ihraç edilen tütünün işlenmiş olması gerekmektedir ve vergileri tüketiciden alınacaktır,*
- *Aşar kaldırılacak, yerine uygun bir vergi konulacaktır,*
- *Temettü vergisi gelir vergisine dönüştürülecektir,*
- *İç gümrükler kaldırılacak, koruyucu gümrük tarifeleri kabul edilecektir,*
- *Ziraat Bankası yeniden düzenlenecektir,*
- *Sanayicilere kredi vermek üzere bir Sanayi Bankası kurulacaktır,*
- *Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi*
- *ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılması sağlanacaktır,*
- *Türk limanlarında kabotaj hakkı sağlanması ve demiryolu, limanlar ile diğer ulaşım altyapısı geliştirilecektir,*

- *İşçilerin çalışma saatleri düzenlenecek ve 18 yaşından küçükler çalıştırılmayacak, haftada 1 gün çalışanlara tatil imkanı verilecektir,*
- *Amele kavramı yerine İşçi kavramı kullanılacaktır,*
- *Tüm is gücüne sendika hakkı tanınacaktır.”*

Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan ilk Anayasa olan 1924 Anayasası, sosyal devlet anlayışından uzak bir karaktere sahiptir.

1925 yılında işçilere hafta tatili öngören Hafta Tatili Kanunu çıkarılmıştır. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'da çalışma hayatı ve sosyal güvenlik ile ilgili önemli düzenlemeler yer almıştır. 1930 yılında ise kadın ve çocuk işçilerin çalışma koşullarını ve işçi sağlığını koruyucu hükümler içeren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çıkartılmıştır. Bu yasa kadınları ve çocukları özel olarak koruyan ilk yasa olarak tarihimizde önemli bir yere sahiptir (Koray, 2005: 158-159).

Bu kanunla, hamile kadınların doğumdan önce ve sonraki 3'er haftada, 12 yaşından küçük çocukların sınai işlerde ve madenlerde, 12-16 yaşları arasındaki çocukların gece mesaisi ile günde 8 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmıştır (Dilik, 1943: 98).

Söz konusu dönemde bir sosyal politika alanı olarak köylü ve çiftçi kesimine yönelik yapılan çalışmalarda dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda atılan adımlardan en önemlisi 1925 yılında çiftçiyi güç durumda bırakan Aşar Vergisi'nin kaldırılması olmuştur. Bu dönemde köylü ve çiftçilerin durumunu iyileştirmeye yönelik yapılan başlıca çalışmalar arasında; Zirai Birlikleri'nin kurulması, Ziraat Bankası bünyesinde Fon oluşturulması, Tarım Satış Kooperatifleri ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması, İskan Kanunu'nun çıkarılması, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulması ve Devlet Su İşleri'nin kurulması gelmektedir. Tüm bu çalışmalar, bu dönemde toplumun büyük bir bölümünü oluşturan köylü kesiminin sosyal ve ekonomik durumunu düzeltmeye yönelik sosyal devlet anlayışı ile gerçekleştirilen uygulamalardır.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde hiç şüphesiz yardımlara gereksinim duyan önemli bir kesim vardır. Buna rağmen, ilk dönemlerde bu kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal yardımların gerçekleştirilmesi için düzenli bir teşkilat kurulmamıştır. Bununla birlikte, çeşitli tarihlerde çıkarılan kanunlarla sosyal yardımlarla ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde özellikle Çocuk Esirgeme Kurumu ve Türkiye Kızılay Cemiyeti gibi devletin dolaylı uzantıları olan oluşumlar, sosyal yardım alanında önemli görevler üstlenmişlerdir. Savaş yıllarında Kızılay'ın büyük şehirlerde kurmuş olduğu aşevleri, bu anlamda iyi bir örnek oluşturmaktadır (Cumhurbaşkanlığı D.D.K., 2009: 110). Bu sebeple, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ciddi boyutlara ulaşmasa da sosyal yardımların önemli bir yere sahip olduğunu söylemek doğru olacaktır.

1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu'nda, işçileri çeşitli tehlikelere karşı korumak amacıyla ilk defa bir sosyal güvenlik sistemi kurulmasına dair genel

ilkeler belirlenmiştir. Söz konusu yasa ile devlet işçi-işveren ilişkilerinde tek düzenleyici otorite olarak kabul edilmiş ve çalışma yaşamı ilk defa sistematik olarak düzenlenmiştir. Sosyal sigortalarla ilgili ilk yasa 27.06.1945 tarih ve 4772 sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu'dur.16.07.1945 yılında ise 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. Kurumun adı daha sonra 506 sayılı Kanun ile Sosyal Sigortalar Kurumu olarak değiştirilmiştir (Tokol, 2000: 15 & Çiçek, 2012: 27).

3008 sayılı İş Kanunu eksiklerine rağmen sosyal güvenlik alanında atılan ilk adım olması sebebiyle önemlidir. Söz konusu kanunun başlıca özellikleri Nur Serter şöyle ifade etmektedir (Serter, 1994: 126-127):

- *Türk çalışma mevzuatı teşkilatlı bir işçi hareketinin baskısı altında doğmuştur.*
- *Türk kanun koyucusu başından sonuna kadar pratik zaruret doğrultusunda hareket etmiş, teorilere ve ideolojilere yer vermemiştir.*
- *Çalışma mevzuatı son derece yüksek bir kavrayış ve maharetle hazırlanmıştır.*
- *Türkiye'de her hafta devlet müdahalesine bel bağlamak hususunda çok kuvvetli bir temayül ve kendi kendine yardım veya kendi kendine güvenme hissinin aşılınması hususunda ise pek az bir istek mevcuttur.*
- *Üstelik kamuoyu çalışma meselelerinin mahiyet ve önemi hakkında hala yanlış bilgi sahibidir.*
- *Türk kamuoyu, başka ülkelerdeki denemeler bir yana, aynı konuda ülke içindeki tecrübelerden bile pek az bilgi sahibidir.*
- *Bu kanun Batı ülkelerdeki sosyal mevzuatın aksine bir kod, bir bütün olarak çıkmış, küçük ve perakende kanunlardan oluşan bir deneme karakterine sahip bulunmamıştır.*
- *Kanun koyucu pratik bir yol tutmuş, mümkün olanın yapılması yolunu tercih etmiştir.*
- *Bu kanunla tek taraflı bir tanzim rejimi kabul edilmiştir. Yani grev ve lokavt yasakları konulmuş, buna karşı kolektif uyuşmazlıkların devletin telif vasıtaları ile (cebri tahkim) halledilmesi prensibi kabul edilmiştir.*
- *İstihdam şartları bakımından imkanların elverdiği ölçüde Batı ülkelerindeki normlara yer verilmiştir.*
- *Netice itibariyle bu kanun, sanayileşme hareketlerine ve emek piyasalarındaki gelişmelere paralel olarak çıkarılmış, ciddi sosyal sakıncalara yol açabilecek bir gecikmeden kaçınılmıştır.*

Bu dönemde sosyal devlet anlayışına paralel olarak bazı uygulamalar görüldü de yapılan bu çalışmalar hiç şüphesiz ki yetersiz kalmıştır. Bunun da nedeni söz konusu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin esasen savaşın yıkıcı etkilerinin giderilmesine yönelik politikalar yürütmesi olmuştur.

1945-1980 Döneminde Türkiye’de Sosyal Devlet

İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de demokrasi hareketleri görülmeye başlamış ve çok partili hayata geçilmiştir. Söz konusu dönemde ortaya çıkan ekonomik ve siyasi gelişmeler sosyal devlet alanında da önemli adımlar atılmasını beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmeler ilk olarak devletin işçileri korumaya yönelik yasal düzenlemeler çıkarmasıyla etkisini göstermiştir. 1945 yılında, 3008 sayılı ilk İş Kanunu’nun uygulanması ve çalışma yaşamıyla ilgili konuları düzenleme, yürütme ve denetleme ile ilgili görevli olarak Çalışma Bakanlığı, bunun akabinde ise işgücü piyasasının düzenlenmesi amacıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur (Koray, 2005: 162). Bununla birlikte sosyal güvenlik ile ilgili çeşitli yasalar çıkarılmış ve iş mahkemeleri kurulmuştur. Ayrıca Basın İş Yasası ile Deniz İş Yasası çıkarılmış, bu mesleklerde çalışanların çalışma koşulları düzenlenmiştir (Tokol, 2000: 17).

Çalışma Bakanlığı; çalışma hayatının düzenlenmesi, işçilerin refah seviyesinin yükseltilmesi, işçi-işveren ilişkilerinin ülke yararına düzenlenmesi, ülkedeki çalışma gücünün genel refahı artırmak amacıyla verimli kılınması, tam istihdam ve sosyal güvenliğin sağlanması gibi görevleri üstlenmekte olup ayrıca bu görevler bakanlığın kuruluş ve görevleri ile ilgili kanunda da yer almıştır (Serter, 1994: 128).

1946 yılında, Cemiyetler Kanunu’ndaki sınıf esasına göre dernek kurma yasağı kaldırılmış ve bir yıl sonra da ilk Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, sendikaların siyaset ile uğraşmalarını ve grevi yasaklamış ancak sınıf temeline dayalı örgütlenmeleri serbest bırakmıştır. Bu kanunla işçilere şu haklar tanınmıştır (Koray, 2005: 162-163):

- *İşçilerin ücretlerini yükseltebilmek için sendikalar toplu iş uyuşmazlıkları çıkarabilir ve üyelerinin çıkarlarına yönelik etkinliklerde bulunurlar.*
- *İşçi ve işveren sendikaları iş uyuşmazlıklarında hakem kurullarına görüşlerini bildirirler ve çözüm için aracılık yaparlar.*
- *Sendikalar üyelerine sosyal ve hukuki yardımlarda bulunurlar ve kooperatif kurarlar.*

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki dönemde dünyada sosyal güvenlik alanında ortaya çıkan gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. 10.12.1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 06.04.1949’da Bakanlar Kurulu’nca kabul edilmiş; 07.04.1948 tarihli Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, 09.06.1949 tarih ve 5062 sayılı yasa ile onaylamış ve Türkiye, Dünya Sağlık Örgütü üyesi olmuştur (Kaya, 2009: 62-63). Bu sözleşmeler Türkiye’ye sosyal devlet olma yolunda büyük gelişmeler kattığı gibi sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yükümlülükler getirmiştir.

1949’da çıkarılan 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu ile memurların emeklilik ve malullük durumları düzenlenmiş ve kamu kesiminde çalışanlar düzenli bir sosyal güvenlik rejimine kavuşturulmuştur (Güzel & Okur, 2003: 419). Bu yasa

dağınık halde bulunan ve memurlara sosyal güvence sağlayan tüm yasaların ve sandıkların birleştirilmesini sağlamıştır.

Sosyal güvenlik alanında yoğun düzenlemelere gidilen bu dönemde bir diğer önemli gelişme, 1964’te kabul edilip 1965’te yürürlüğe giren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu olmuştur. Bu yasa da 1949 yılında çıkarılan Emekli Sandığı Kanunu gibi dağınık haldeki mevzuatı bir bütün haline getirmiştir. Bu gelişmeyi 1971 yılında kabul edilen ve esnaf, sanatkar ve diğer bağımsız çalışanlara yönelik olan 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu izlemiştir. Aynı dönemde Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1952 tarihli 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin Sözleşmesi 29.07.1971 tarih ve 1451 sayılı kanun ile onaylanmış, Bakanlar Kurulu’nun kararı ile 01.04.1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Kaya, 2009: 64).

Bu dönemde Türkiye’de sosyal devlet anlayışına ilişkin en önemli adım 1961 Anayasası’dır. Çünkü sosyal devlet kimliği Anayasada “sosyal devlet ilkesi” ile güvence altına alınmıştır.

Anayasanın çizdiği çerçeve doğrultusunda 1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Yasası ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile sendikalar Batılı ülkelerden farklı olarak büyük mücadelelere girişmeden geniş kapsamlı haklara kavuşmuşlardır. Bu yasa ile geniş kitlelere örgütlenme hakkı tanınmış, sendikaların işlev alanı genişletilmiş, sendikaların mali açıdan güçlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca, 1965 yılında Devlet Personeli Sendikalar Yasası çıkarılmış ve kamu görevlilerine çeşitli haklar getirilmiştir (Tokol, 2000: 20-21).

Sosyal devlet etkileri taşıyan 1961 Anayasası’nda da sosyal yardımlar konusu yer bulmuş, sosyal yardımlar alanında devlet uygulamalardan ziyade kanuni düzenlemeler ile faaliyet göstermiştir. Yine, bu dönemde ki sosyal yardımların toplumun tüm kesimlerini kapsamadığını da ifade edebiliriz.

1970’li yıllarda dünya ekonomisinin içine düştüğü ekonomik kriz ve 12 Eylül 1980 Askeri Harekatı Türkiye’yi derinden etkilemiştir. Bu etki daha yeni gelişmeye başlayan sosyal devlet anlayışını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu sebeplerden dolayı 1980 sonrası süreçte Türkiye’de sosyal devlet yeniden şekillenme sürecine girmiştir.

1980’den Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet

Bu dönem de dünyada sosyal devlet uygulamaları önemini kaybetmiş; böylece sosyal devlet anlayışı gerileme dönemine girmiştir. Türkiye’de dünyadaki bu gelişmelerin etkisinde kalmış, 24 Ocak kararları ile bir yandan iktisat politikasında köklü bir değişikliğe gidilmiş bir yandan da 12 Eylül 1980 darbesiyle siyasal ve sosyal alanda otoriter bir rejim değişikliği gerçekleşmiştir (Boratav, 2003:147). Şüphesiz bu olaylar Türkiye’de sosyal devlet anlayışını ve izlenen sosyal politikaları olumsuz yönde etkilemiştir.

12 Eylül 1980 askeri hareketi ile kaldırılan 1961 Anayasası yerine konacak yeni anayasa; devleti güçlendirmek, devlette kutsal nitelik görmek, kişi haklarının olabildiğince sınırlayarak denetim altında tutmak ve sosyal olanın önüne geçmek felsefesi üzerine inşa edilmiştir (Talas, 1992: 231). Buna rağmen, 1961 Anayasası ile ilk kez Anayasalarımızda yer bulan “sosyal devlet ilkesi”, 1982 Anayasası’nda da yerini korumuştur.

1980’li yıllar dünyada sosyal devlet anlayışının ve uygulamalarının yerini neo-liberal politikalara bıraktığı dönemdir. Ayrıca, ekonomide serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme, gönüllüleştirme, demokratikleşme gibi reformlar ile devletin gücünün, görev ve fonksiyonlarının daraldığı dönemdir. Bu dönemde Türkiye’de dünyadaki gelişmelerin etkisinde kalmıştır. Türkiye’de 24 Ocak kararlarıyla başlayan sosyal devletin gerileme süreci hükümetlerin izledikleri neo-liberal politikalarla daha da geriye gitmiş; işçilerin geçmiş yıllardaki kazanımları karşımıza çıkmamakla birlikte, çalışanların yaşam koşulları da zorlaşmıştır. Hükümetler bir yandan dışa dönük büyüme stratejisinin gereklerini yerine getirirken, diğer yandan da benimsenen neo-liberal iktisat anlayışı doğrultusunda arz yanlı politikalara ağırlık vermiştir. Ayrıca deregülasyon ve özelleştirme uygulamaları da hız kazanmıştır. Bu çerçevede kamu kesiminin ekonomideki yerinin küçültülmesi amaçlanmış ve devletin görev ve fonksiyonlarını azaltmak amaçlanmıştır (Aktan, 2003a: 158 & Ekzen, 2009: 97).

Bu dönemde Türkiye’de değişen dünyanın yeni gerçekleri ile birlikte bir zihniyet değişimi de yaşanmıştır (Aktan, 2003b: 311). 1980’ler de dönemin Başbakanı’nın “sosyal devletin öldüğünden” söz etmekten kaçınmaması ve “...Devlet baba değildir...” gibi ifadeler kullanması bu zihniyet değişiminin sergilediği gibi Türkiye’de sosyal devlet anlayışının gerilediğinin de birer göstergesidir (Koray, 2005: 167 & Barlas, 2006).

1980’li yılların politikaları 1990’lı yıllara da yansımış devletin giderek sosyal politikalarından uzaklaştığı görülmüştür. Söz konusu yıllarda ve özellikle 2000’li yıllarda Türkiye’de sosyal devlet karakteri sosyal politikalar yerine daha çok sosyal yardımlarda kendini göstermektedir. Ancak, bu yardımların da yetersiz kaldığını vurgulamak yerinde olacaktır.

07.11.1980’de, 1968 tarihli Avrupa Güvenlik Kodu’ nun onaylanması, 1965 tarihli Avrupa Sosyal Güvenlik Şartı’nın 14.10.1989’da onaylanarak 24.12.1989’da yürürlüğe girmesi sosyal güvenlikle ilgili olarak bu dönemdeki önemli gelişmelerdir. Ayrıca işsizlik sigortasının oluşturulması konusu 25.08.1999 tarihli 4447 sayılı Kanun ile hayata geçirilmiş, ancak yasada işsizlik sigortasına ilişkin hükümlerin yürürlük tarihi 01.06.2000 olarak belirlenmiştir. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı’nda tüm sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması hedefine yönelik olarak Sosyal Güvenlik Temel Yasası’nın çıkarılması da bu dönemde öngörülmüştür (Kaya, 2009: 65) .

Türkiye 1990’ ları gerek küreselleşmenin gerekse de dünyadaki gelişmelerin etkisi altında geçirmiş; ülkede yaşanan siyasi-ekonomik ve sosyal krizler izlenen

politikaları önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yıllarda etkisini yitiren sosyal devlet anlayışı 2000’ li yıllarda dünyada ki seyrine paralel olarak etkisini daha da kaybetmiştir.

2000’ li yılların hemen başında yaşanan ekonomik kriz Türkiye’yi derinden etkilemiş ve devlet yapısı bir kere daha düzenlenmiştir. 2001 krizi toplumda etkisini uzun süre hissettirecek yaralara sebep olmuş, bu durum insanlara şöyle bir duygu yüklemiştir (Yeldan, 2011): “Kamu hizmeti israftır, sosyal devlet israftır, sosyal devlet yolsuzluk ve rant mekanizması merkezidir...”

Türkiye 2001 krizi sonrası Türkiye siyasi tarihinin önemli bir aşamasında rekor oylarla seçilen tek parti iktidarı ile tanışmıştır. Bu dönemde de benimsenmiş olan neo-liberal anlayış, sosyal devleti ve dolayısıyla sosyal politikaları önemli ölçüde belirlemiştir. Bu anlayış ve “devletin küçültülmesi” gerektiği doğrultusunda özelleştirmeler hızlanmış; rekor seviyelere ulaşmıştır. Bu dönemde tek parti iktidarı devleti halka hizmet aracı olarak tanımlamış izleyeceği sosyal politikalarla tüm vatandaşlarının refahını sağlayacağını öne sürmüştür (Ak Parti: 2011).

Söz konusu dönemde 2002 yılında açıklanan Acil Eylem Planı çerçevesinde uygulamaya konan Sosyal Güvenlik Reformu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yürütülmeye başlamıştır. Emeklilik Sigortaları Kanun Tasarısı ile Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında hazırlanan Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu 20.05.2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası 01.10.2008 tarihinde yürürlüğü girebilmiştir (Kaya, 2009: 65-66). Yine bu dönemde 2003 yılında Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı ve 4857 sayılı İş Yasası çıkarılmış, sosyal güvenlik kurumlarına aktarılan kaynak arttırılmıştır.

06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulunca kurulması 03.06.2011 tarihinde kararlaştırılan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın söz konusu dönemde sosyal devlet özelliği taşıma açısından önemi büyüktür. Aile ve Sosyal Politika Bakanlığı’nın başlıca görevleri olarak şunlar belirtilmiştir: Sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek; Sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek (<https://www.turkiye.gov.tr/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi>: 2013).

Sonuç

Türkiye’de sosyal devlet anlayışının dünyada ki gelişmelere paralel olarak değişim gösterdiğini; ülkede yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi krizlerin de sosyal politikalara etki ettiğini görmekteyiz. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin daha çok savaşların yıkıcı etkilerini gidermeye yönelik politikalar sergilediği, 1961 Anayasası’na kadar Türkiye’de sosyal devlete ilişkin önemli adımlar atılmadığını söyleyebiliriz.

1961 Anayasası ile sosyal devleti kimliği Anayasa’da “sosyal devlet ilkesi” ile güvence altına alınmış ve sosyal devlet olma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak, 1980 sonrasında hem dünyada hem de ülke sınırları içinde yaşanan gelişmeler Türkiye’de sosyal devlete yönelik politikaların yeterince olmamasına ve 1982 Anayasasında tıpkı 1961 Anayasasında olduğu gibi yer bulan “sosyal devlet ilkesi”nin kağıt üzerinde kalmasına neden olmuştur. Türkiye sosyal devlet niteliklerinden giderek uzaklaşmış, neo-liberal politikalar hız kazanmıştır. Günümüzde de bu durum devam etmekte olup, dünyada yaşanan gelişmelerin devletin yeniden tanımlanmasını ve devletin rol ve fonksiyonlarının yeniden belirlenmesi ihtiyacını beraberinde getirmesiyle etkisini kaybeden sosyal devlet özelliği Türkiye’de önemini kaybetmektedir.

Kaynakça

Abrahamson, P. (1999), *The Welfare Modelling Business*, Social Policy & Administration, 33(4): 394-415.

Adalet ve Kalkınma Partisi. (2011), “Parti Programı”,

http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_ (29.09.2013).

Akgül Yılmaz, G. (2006), *OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Harcamalar*, İstanbul: Arıkan Yayıncılık.

Aktan, C. C. (1993), *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme*, Ankara: Takav Matbaası.

Aktan, C. C. (1995), *21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Aktan, C. C. (2003a), *Moderniteden Postmoderniteye Değişim*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Aktan, C. C. (2003b), *Değişim Çağında Devlet*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Aktan, C. C. ve Özkıvrak Ö. (2008), *Sosyal Refah Devleti*. İstanbul: Okutan Yayınları.

Barlas, M. (2006), “*İlke Anayasadan Kaynak ise Allah’tan mı Gelir?*”, http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/barlas/2006/05/12/ilke_Anayasa_dan_kaynak_ise_Allah_tan_mi_gelir, (29.09.2013).

Boratav, K. (2003), *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu. (2009), “Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında, Araştırma ve İnceleme Raporu”, 4, Ankara.

Çiçek, Ş. E. (2012), *Türkiye’de Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Politikaları: “Batı Akdeniz Örneği”*, Ankara: Korza Yayıncılık.

Devlet Kurumları. (2013), “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı”,

- <https://www.turkiye.gov.tr/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi>, (29.09.2013).
- Dilik, S. (1943), “Atatürk Döneminde Sosyal Politika”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 40(1): 94-96, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42.449.5056.pdf>, (27.09.2013).
- Ekzen, N. (2009), Türkiye Kısa İktisat Tarihi: 1946’dan 2008’e İliştirilmiş Ekonomi, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Esping-Andersen, G. (1990), The Three Worlds of Welfare Capitalism, NJ: Princeton University Press.
- Göze, A. (1995), Liberal Marxiste Faşist ve Sosyal Devlet, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Güzel, A. & Okur, A. R. (2003), Sosyal Güvenlik Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kaya, E. (2009), “Yoksullukla Mücadelede Avrupa’nın ve Türkiye’nin Sosyal Yardım Modeli”, (Yayınlanmamış **Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi**), Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Koray, M. (2005), Sosyal Politika, Ankara: İmge Kitabevi.
- Özçelik, Ö. & Tuncer, G. (2007), “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1): 255-256, <http://www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBILENS/makale/c9s1m15.pdf> (29.09.2013).
- Özdemir, S. (2007), Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Sallan Gül, S. (2004), Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!, İstanbul: Etik Yayınları.
- Savaş, V. (1986), Politik İktisat, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Serter, N. (1994), Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.
- Seyyar, A. (2013), “Sosyal Güvenlik Nedir?”, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sg.htm>, (10.07.2013).
- Talas, C. (1992), Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tokol, A. (2000), Sosyal Politika, Bursa: Rota Ofset Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
- Yeldan, E. (2011), “Sermaye Tsunami gibi Aktı ve Yıktı”, <http://www.sendika.org/2011/03/erinc-yeldan-sermaye-tsunami-gibi-akti-ve-yikti/> (29.09.2013).

